

Identifying and Analyzing Key Factors for Attracting Production-Oriented Investment in Iran's Economy with a Resistance Economy Approach Emphasizing Value Chain Development

Sa'īd Farāhānī Fard¹Ilāheh Keshtkar²Muḥammad Ḥasan Malekī³

1. Professor, Department of Islamic Economics, University of Qom, Qom, Iran.

s.farahanifard@qom.ac.ir

2. PhD Student, Department of Islamic Economics, University of Qom, Qom, Iran (Corresponding Author).

elahekeshtkar2024@gmail.com

3. Professor, Department of Management, University of Qom, Qom, Iran.

bozorgmehr.maleki1363@gmail.com

Received: 2026/04/18; Accepted 2026/08/03

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Production value chains, as a set of interconnected activities from the supply of raw materials to the delivery of final products, play a fundamental role in shaping the economic structure. These chains, through improving production processes using modern technologies, enhancing product quality, and focusing on high value-added activities such as innovation, design, and marketing, provide the basis for improving productivity and increasing economic competitiveness. Within the framework of the resistance economy, strengthening production value chains is considered one of the key requirements for realizing the “investment for production” approach and creating an endogenous and smart outward-oriented economy.

Authors retain the copyright. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

In Iran's economy, despite significant production capacities, challenges such as international sanctions, weak logistics infrastructure, and technological limitations have hindered the effective attraction of targeted investments. The relationship between strengthening production value chains and attracting targeted investment is bidirectional and reinforcing. On the one hand, improving efficiency and advancing technology in production chains creates competitive advantages that attract investment. On the other hand, domestic investment is strengthened through creating new opportunities for small and medium-sized enterprises to participate in value chains.

Despite the importance of the subject, a review of the literature reveals a research gap in the systematic structural analysis of this relationship within the context of Iran's economy with its structural and geopolitical constraints. Therefore, the main objective of this research is to identify key factors affecting the attraction of production-oriented investment in Iran's economy with a resistance economy approach, emphasizing the role of value chains, and to analyze the structural relationships among these factors using a mixed fuzzy Delphi and MICMAC approach. The innovation of this research lies in analyzing the structural relationships of factors within the framework of Iran's resistance economy and providing a basis for effective policymaking toward achieving sustainable economic growth.

Method: This research is applied in terms of purpose and mixed (qualitative-quantitative) in terms of method. The statistical population included experts in economics, resistance economy, value chain management, and investment policymaking. Purposive and snowball sampling was used, and 15 qualified experts were selected. Selection criteria included holding a doctoral degree in related fields, at least 10 years of teaching or research experience, and having publications in the areas of resistance economy, value chains, or investment attraction. In the first stage, through a systematic review of domestic and international literature, 28 key factors related to attracting targeted investment and strengthening production value chains were extracted. Then, using the fuzzy Delphi technique and a five-point Likert questionnaire in two rounds, the factors were screened. Factors with an average importance score of less than 3.5 were eliminated, and ultimately 9 final factors were selected. In the quantitative stage, the interrelationships among factors were analyzed using the MICMAC model. Experts evaluated the relationships between factors on a scale of 0 (no influence) to 3 (strong influence). A direct influence matrix was formed, and then the indirect influence matrix was calculated. Factors were classified into four categories based

on the influence-dependence diagram: drivers, dependent, autonomous, and linkage. The matrix fill rate was 86.42%, indicating strong and structured relationships among the variables. The combination of fuzzy Delphi and MICMAC was chosen due to the ability of these approaches to manage uncertainty in expert opinions and analyze the complexity of structural relationships in semi-ambiguous environments.

Results: The results of fuzzy Delphi screening showed that among the 28 initial factors, 9 factors had the highest degree of importance and consensus among experts. These factors are: digitalization of the supply chain, utilization of fourth industrial revolution technologies, development of domestic capacities, institutional and economic stability, improvement of logistics and transportation, creating locational advantage through infrastructure development, use of artificial intelligence in value chain optimization, inter-sectoral upgrading of value chains, and directing capital toward production.

MICMAC analysis revealed that the components of supply chain digitalization, institutional and economic stability, logistics and transportation improvement, and fourth industrial revolution technologies were located in the driver factors zone. These factors have high driving power over the entire system and can determine the path of production-oriented investment developments. In contrast, components such as artificial intelligence, inter-sectoral upgrading, and directing capital toward production were placed in the dependent factors group, meaning these variables are more influenced by the quality of performance of other factors rather than initiating change themselves.

In terms of direct effects, supply chain digitalization had the highest direct influence. In the analysis of indirect effects, the development of domestic capacities had the highest total influence and dependence, indicating the pivotal role of this factor in the sustainability of the investment attraction structure. The matrix fill rate of 86.42% indicates a dynamic and interconnected system where changes in some key variables can have widespread consequences on the entire economic structure.

Discussion and Conclusions: The results of MICMAC structural analysis showed that supply chain digitalization, logistics and transportation improvement, fourth industrial revolution technologies, and institutional and economic stability are the most important driver factors in the production-oriented investment attraction system. This finding indicates that success in attracting investment depends more on the quality of institutional, technological, and value chain infrastructures than merely on the volume of financial re-

sources. The research results are consistent with the findings of Luo and Xu (2018), Wang et al. (2017), and Shojaei et al. (2024), who emphasized the role of physical and digital infrastructure and modern technologies in enhancing countries' positions in value chains. Furthermore, institutional and economic stability is one of the most important factors affecting investment attraction, which is consistent with the results of Enderwick (2005), Fathi (2013), and Esmaeili-Rad et al. (2020). The development of domestic capacities, as a linkage variable, both is influenced by driver factors and affects other variables. Overall, it can be concluded that strengthening value chains, developing technological and logistical infrastructure, enhancing institutional stability, and investing in domestic capacities are the most important requirements for attracting production-oriented investment in Iran's economy.

Based on the findings, policy recommendations include short-term priorities (strengthening institutional stability and clarifying investment laws and regulations, rapid improvement of logistics infrastructure in target production regions) and medium-term priorities (implementing a comprehensive supply chain digitalization program and deploying fourth industrial revolution technologies, developing industrial clusters and strengthening linkages among small, medium, and large enterprises). Realizing these requirements can, while increasing productivity and competitiveness, provide the basis for achieving the goals of the resistance economy, reducing dependence on oil revenues, and increasing the country's economic resilience.

Acknowledgements: The authors sincerely thank all the experts and specialists who assisted this research by dedicating their time and providing valuable opinions during the fuzzy Delphi stages and completing the cross-impact matrix.

Conflict of Interests: The authors declare that there is no conflict of interest regarding the present research.

Keywords: Targeted Investment, Production Value Chains, MICMAC Analysis, Economic Resilience, Resistance Economy, Digitalization.

JEL Classification: O16, O25, L23, F21.

Cite this article: Farāhānī Fard, Sa'īd, Keshtkar, Ilāheh, and Malekī, Muḥammad Ḥasan (2026). Identifying and Analyzing Key Factors for Attracting Production-Oriented Investment in Iran's Economy with a Resistance Economy Approach Emphasizing Value Chain Development. *Journal of Economic Essays; an Islamic Approach*, 23(51): 225-261.

شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی و تأکید بر توسعه زنجیره‌های ارزش

سعید فراهانی فرد^۱ ، الهه کشتکار^۲

محمدحسن ملکی^۳

۱. استاد، گروه اقتصاد اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران.

s.farahanifard@qom.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری، گروه اقتصاد اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول).

elahekeshtkar2024@gmail.com

۳. استاد، گروه مدیریت، دانشگاه قم، قم، ایران.

bozorgmehr.maleki1363@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۱/۲۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۱۲

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: زنجیره‌های ارزش تولید به‌عنوان مجموعه‌ای از فعالیت‌های به‌هم‌پیوسته از تأمین مواد اولیه تا عرضه محصول نهایی، نقش بنیادینی در شکل‌دهی به ساختار اقتصاد ایفا می‌کنند. این زنجیره‌ها از طریق بهبود فرآیندهای تولید با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، ارتقای کیفیت محصولات و تمرکز بر فعالیت‌های با ارزش‌افزوده بالا، زمینه ارتقای بهره‌وری و افزایش

رقابت‌پذیری اقتصادی را فراهم می‌آورند. در چهارچوب اقتصاد مقاومتی، تقویت زنجیره‌های ارزش تولید به عنوان یکی از الزامات کلیدی تحقق رویکرد «سرمایه‌گذاری برای تولید» و ایجاد اقتصادی درون‌زا و برون‌گرای هوشمند تلقی می‌شود.

در اقتصاد ایران، باوجود برخورداری از ظرفیت‌های قابل‌توجه تولیدی، چالش‌هایی مانند تحریم‌های بین‌المللی، ضعف زیرساخت‌های لجستیکی و محدودیت‌های فناوریانه، مانع از جذب مؤثر سرمایه‌گذاری‌های هدفمند شده است. رابطه میان تقویت زنجیره‌های ارزش تولید و جذب سرمایه‌گذاری هدفمند، رابطه‌ای دوسویه و تقویت‌کننده است. از یک‌سو، بهبود کارایی و ارتقای فناوری در زنجیره‌های تولید زمینه جذب سرمایه‌گذاری را فراهم می‌کند و از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری داخلی از طریق ایجاد فرصت‌های جدید برای بنگاه‌های کوچک و متوسط تقویت می‌شود.

باوجود اهمیت موضوع، مرور ادبیات نشان‌دهنده شکاف پژوهشی در تحلیل ساختاری و نظام‌مند این رابطه در بستر اقتصاد ایران با محدودیت‌های ساختاری و ژئوپلیتیکی است. بنابراین، هدف اصلی این پژوهش شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی و تأکید بر نقش زنجیره‌های ارزش، و تحلیل روابط ساختاری میان این عوامل با استفاده از رویکرد ترکیبی دلفی فازی و میک‌مک است. نوآوری پژوهش در تحلیل روابط ساختاری عوامل در بستر اقتصاد مقاومتی ایران و ارائه مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های اثربخش در جهت تحقق رشد اقتصادی پایدار است.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، ترکیبی (کیفی-کمی) است. جامعه آماری شامل خبرگان حوزه اقتصاد، اقتصاد مقاومتی، مدیریت زنجیره ارزش و سیاست‌گذاری سرمایه‌گذاری بود. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و زنجیره‌ای (گلوله‌برفی) انجام شد و ۱۵ نفر از خبرگان واجد شرایط انتخاب شدند. معیارهای انتخاب شامل دارا بودن مدرک دکتری در رشته‌های مرتبط، حداقل ۱۰ سال تجربه تدریس یا پژوهش، و داشتن آثاری در حوزه‌های اقتصاد مقاومتی، زنجیره ارزش یا جذب سرمایه‌گذاری بود.

در مرحله اول، از طریق مرور نظام‌مند ادبیات داخلی و بین‌المللی، ۲۸ عامل کلیدی مرتبط با جذب سرمایه‌گذاری هدفمند و تقویت زنجیره‌های ارزش تولید استخراج شد. سپس با استفاده از تکنیک دلفی فازی و پرسش‌نامه لیکرت پنج‌درجه‌ای در دو مرحله، عوامل غربالگری شدند. عواملی که

میانگین امتیاز اهمیت آنها کمتر از $5/3$ بود حذف و در نهایت ۹ عامل نهایی انتخاب شدند. در مرحله کمی، روابط متقابل بین عوامل با مدل میک مک تحلیل شد. خبرگان روابط بین عوامل را با مقیاس ۰ (بدون تأثیر) تا ۳ (تأثیر قوی) ارزیابی کردند. ماتریس تأثیر مستقیم تشکیل و سپس ماتریس تأثیر غیرمستقیم محاسبه شد. عوامل بر اساس نمودار اثرگذاری-اثرپذیری به چهار دسته پیشران، وابسته، مستقل و رابط طبقه بندی شدند. درجه پرشدگی ماتریس برابر $42/86$ درصد بود که بیانگر وجود روابط قوی و ساختاریافته میان متغیرها است. استفاده از ترکیب دلفی فازی و میک مک به دلیل توانایی این رویکردها در مدیریت عدم قطعیت نظرات خبرگان و تحلیل پیچیدگی روابط ساختاری انتخاب شد.

نتایج: نتایج غربالگری دلفی فازی نشان داد که از میان ۲۸ عامل اولیه، ۹ عامل دارای بیشترین درجه اهمیت و اجماع میان خبرگان بودند. این عوامل عبارتند از: دیجیتالی سازی زنجیره تأمین، بهره گیری از فناوری های نسل چهارم صنعتی، توسعه ظرفیت های داخلی، ثبات نهادی و اقتصادی، بهبود لجستیک و حمل و نقل، ایجاد مزیت مکانی از طریق بهبود زیرساخت ها، استفاده از هوش مصنوعی در بهینه سازی زنجیره ارزش، ارتقای بین بخشی زنجیره های ارزش، و جهت دهی سرمایه به تولید.

تحلیل میک مک نشان داد که مؤلفه های دیجیتالی سازی زنجیره تأمین، ثبات نهادی و اقتصادی، بهبود لجستیک و حمل و نقل و فناوری های نسل چهارم صنعتی در ناحیه عوامل پیشران قرار گرفته اند. این عوامل دارای قدرت نفوذ بالایی بر کل سیستم بوده و می توانند مسیر تحولات سرمایه گذاری تولیدمحور را تعیین کنند. در مقابل، مؤلفه هایی مانند هوش مصنوعی، ارتقای بین بخشی و جهت دهی سرمایه به تولید در گروه عوامل وابسته قرار گرفتند؛ به این معنا که این متغیرها بیش از آنکه آغازگر تغییر باشند، تحت تأثیر کیفیت عملکرد سایر عوامل قرار دارند.

از نظر اثرات مستقیم، دیجیتالی سازی زنجیره تأمین دارای بیشترین میزان اثرگذاری مستقیم بود. در تحلیل اثرات غیرمستقیم، توسعه ظرفیت های داخلی دارای بیشترین مجموع اثرگذاری و اثرپذیری بود که بیانگر نقش محوری این عامل در پایداری ساختار جذب سرمایه گذاری است. درجه پرشدگی ماتریس $42/86$ درصد نشان دهنده سیستمی پویا و درهم تنیده است که تغییر در برخی متغیرهای کلیدی می تواند پیامدهای گسترده ای بر کل ساختار اقتصادی داشته باشد.

بحث و نتیجه گیری: نتایج تحلیل ساختاری میک مک نشان داد که دیجیتالی سازی زنجیره تأمین، بهبود لجستیک و حمل و نقل، فناوری های نسل چهارم صنعتی و ثبات نهادی و اقتصادی مهم ترین عوامل پیشران در نظام جذب سرمایه گذاری تولیدمحور محسوب می شوند. این یافته بیانگر آن است که موفقیت در جذب سرمایه گذاری بیش از آنکه صرفاً به حجم منابع مالی وابسته باشد، متأثر از کیفیت زیرساخت های نهادی، فناوریانه و زنجیره های ارزش است. نتایج پژوهش با یافته های لوو و خو (۲۰۱۸)، وانگ و همکاران (۲۰۱۷) و شجاعی و همکاران (۱۴۰۳) همسو است که بر نقش زیرساخت های فیزیکی و دیجیتالی و فناوری های نوین در ارتقای جایگاه کشورها در زنجیره های ارزش تأکید کرده اند.

همچنین، ثبات نهادی و اقتصادی از مهم ترین عوامل اثرگذار بر جذب سرمایه گذاری است که با نتایج اندرویک (۲۰۰۵)، فتحی (۱۳۹۲) و اسماعیلی راد و همکاران (۱۳۹۹) همخوانی دارد. توسعه ظرفیت های داخلی به عنوان یک متغیر دوجویی، هم از عوامل پیشران تأثیر می پذیرد و هم بر سایر متغیرها اثرگذار است. در مجموع می توان نتیجه گرفت که تقویت زنجیره های ارزش، توسعه زیرساخت های فناوریانه و لجستیکی، ارتقای ثبات نهادی و سرمایه گذاری در ظرفیت های داخلی، مهم ترین الزامات جذب سرمایه گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران هستند.

بر اساس یافته ها، توصیه های سیاستی شامل اولویت های کوتاه مدت (تقویت ثبات نهادی و شفاف سازی قوانین، بهبود سریع زیرساخت های لجستیک) و میان مدت (اجرای برنامه جامع دیجیتالی سازی زنجیره تأمین، توسعه خوشه های صنعتی) پیشنهاد می شود. تحقق این الزامات می تواند ضمن افزایش بهره وری و رقابت پذیری، زمینه تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی، کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و افزایش تاب آوری اقتصادی کشور را فراهم کند.

تقدیر و تشکر: نویسندگان از کلیه خبرگان و متخصصانی که با صرف وقت و ارائه نظرات ارزشمند خود در مراحل دلفی فازی و تکمیل ماتریس تأثیرات متقابل، این پژوهش را یاری نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایند.

تعارض منافع: نویسندگان اعلام می دارند که هیچ گونه تعارض منافعی در رابطه با پژوهش حاضر وجود ندارد.

واژگان کلیدی: سرمایه‌گذاری هدفمند، زنجیره‌های ارزش تولید، تحلیل میک‌مک، تاب‌آوری اقتصادی، اقتصاد مقاومتی، دیجیتالی‌سازی.

استناد: فراهانی فرد، سعید، کشتکار، الهه و ملکی، محمدحسن (۱۴۰۵). شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی و تأکید بر توسعه زنجیره‌های ارزش. مجله جستارهای اقتصادی با رویکرد اسلامی ۲۳(۵۱): ۲۲۵-۲۶۱.

مقدمه

زنجیره‌های ارزش تولید به‌عنوان مجموعه‌ای از فعالیت‌های به‌هم‌پیوسته از تأمین مواد اولیه تا عرضه محصول نهایی، نقش بنیادینی در شکل‌دهی به ساختار اقتصاد ایفا می‌کند. این زنجیره‌ها از طریق بهبود فرآیندهای تولید با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، ارتقای کیفیت محصولات و تمرکز بر فعالیت‌های با ارزش‌افزوده بالا نظیر نوآوری، طراحی و بازاریابی، زمینه ارتقای بهره‌وری و افزایش رقابت‌پذیری اقتصادی را فراهم می‌آورند (گرفی^۱ و همکاران، ۲۰۰۱). در چهارچوب اقتصاد مقاومتی، تقویت زنجیره‌های ارزش تولید به‌عنوان یکی از الزامات کلیدی تحقق رویکرد «سرمایه‌گذاری برای تولید» و ایجاد اقتصادی درون‌زا و برون‌گرای هوشمند تلقی می‌شود (صالحی و همکاران، ۱۳۹۹).

در کشورهای درحال توسعه، توسعه و تعمیق زنجیره‌های ارزش تولید می‌تواند با کاهش وابستگی به صادرات مواد خام و ایجاد زیرساخت‌های کارآمد، زمینه جذب سرمایه‌گذاری هدفمند را فراهم کند (هامفری، ۲۰۰۴^۲). این امر نه تنها موجب ارتقای ظرفیت‌های تولیدی می‌شود، بلکه از طریق هدایت سرمایه‌ها به بخش‌های مولد، به افزایش تاب‌آوری اقتصادی در برابر شوک‌های خارجی نیز کمک می‌کند. در اقتصاد ایران، باوجود برخورداری از ظرفیت‌های قابل‌توجه تولیدی، چالش‌هایی مانند تحریم‌های بین‌المللی، ضعف زیرساخت‌های لجستیکی و محدودیت‌های فناوریانه، مانع از جذب مؤثر سرمایه‌گذاری‌های هدفمند شده است (محمودیان، ۱۴۰۰). ازاین‌رو، تحلیل نقش زنجیره‌های ارزش تولید در جهت‌دهی سرمایه‌گذاری‌ها به سمت تولید و تقویت بنیان‌های اقتصاد مقاومتی، به یک ضرورت پژوهشی تبدیل شده است.

رابطه میان تقویت زنجیره‌های ارزش تولید و جذب سرمایه‌گذاری هدفمند، رابطه‌ای دوسویه و تقویت‌کننده است. ازیک‌سو، بهبود کارایی و ارتقای فناوری در زنجیره‌های تولید، از طریق ایجاد مزیت‌های رقابتی نظیر دسترسی به نیروی کار ماهر و زیرساخت‌های کارآمد، زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی را فراهم می‌کند. به‌عنوان نمونه، ارتقای فناوری‌های فرآوری می‌تواند ارزش‌افزوده تولید را به‌طور قابل‌توجهی افزایش داده و انگیزه سرمایه‌گذاران خارجی برای مشارکت در توسعه زیرساخت‌های

1. Gereffi et al.

2. Humphrey

تولیدی را تقویت نماید (کوماری^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). ازسوی دیگر، سرمایه‌گذاری داخلی نیز از طریق ایجاد فرصت‌های جدید برای بنگاه‌های کوچک و متوسط در قالب مشارکت در زنجیره‌های ارزش، تقویت می‌شود (کریسکولو و تیمیس^۲، ۲۰۱۷). در این میان، تحولاتی مانند دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین و بهره‌گیری از فناوری‌های نوظهور، با کاهش هزینه‌های تولید و افزایش بهره‌وری، نقش مهمی در جهت‌دهی سرمایه‌گذاری‌ها به بخش‌های مولد ایفا می‌کنند (وانگ^۳ و همکاران، ۲۰۱۷).

اهمیت این موضوع در اقتصاد ایران از آن جهت برجسته است که تقویت زنجیره‌های ارزش تولید می‌تواند مسیر گذار از اقتصاد متکی به منابع طبیعی، به‌ویژه نفت، به سمت اقتصادی متنوع، دانش‌بنیان و مقاوم را هموار کند. باوجود تولید ناخالص داخلی قابل‌توجه، سهم پایین سرمایه‌گذاری خارجی در اقتصاد ایران نشان‌دهنده وجود موانع ساختاری در جذب سرمایه خارجی است (محمودیان، ۱۴۰۰). در چنین شرایطی، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به سمت فعالیت‌های تولیدی با ارزش افزوده بالا، افزون‌بر ایجاد اشتغال و بهبود معیشت، می‌تواند به تحقق اهداف توسعه پایدار و افزایش تاب‌آوری اقتصادی منجر شود (قربانی و شوال‌پور، ۱۳۹۴؛ آوینده و همکاران، ۱۴۰۲). تجربه کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه نیز نشان‌دهنده نقش کلیدی زنجیره‌های ارزش در جذب سرمایه‌گذاری و ارتقای جایگاه اقتصادی است. کشورهای توسعه‌یافته با تمرکز بر نوآوری و فناوری‌های پیشرفته، توانسته‌اند جایگاه خود را در سطوح بالای زنجیره‌های ارزش تثبیت کنند.

باوجود اهمیت موضوع، مرور ادبیات نشان‌دهنده شکاف پژوهشی در تحلیل ساختاری و نظام‌مند این رابطه در بستر اقتصاد ایران با محدودیت‌های ساختاری و ژئوپلیتیکی است. بنابراین، پژوهش حاضر به شناسایی عوامل کلیدی و تحلیل روابط ساختاری آنها با رویکرد ترکیبی دلفی و میک‌مک در چهارچوب اقتصاد مقاومتی پرداخته است.

نوآوری پژوهش حاضر در این است که برخلاف مطالعات پیشین که عمدتاً به بررسی جداگانه عوامل جذب سرمایه‌گذاری یا زنجیره‌های ارزش پرداخته‌اند، این مطالعه با استفاده از رویکرد دلفی فازی و میک‌مک، روابط ساختاری میان عوامل کلیدی را در بستر اقتصاد مقاومتی ایران تحلیل می‌کند

1. Kumari et al.

2. Criscuolo & Timmis

3. Wang et al.

و این می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های اثربخش در جهت تحقق رشد اقتصادی پایدار، افزایش رقابت‌پذیری و ارتقای جایگاه کشور در زنجیره‌های ارزش جهانی را فراهم آورد.

مبنای نظری و پیشینه پژوهش

با توجه به نقش فزاینده زنجیره‌های ارزش تولید در شکل‌دهی به ساختارهای نوین اقتصادی، تبیین یک چهارچوب نظری منسجم برای تحلیل ارتباط میان تقویت این زنجیره‌ها و جذب سرمایه‌گذاری هدفمند، به‌ویژه در راستای تحقق رویکردهای «سرمایه‌گذاری برای تولید» و «اقتصاد مقاومتی»، امری ضروری است. زنجیره‌های ارزش تولید به مجموعه‌ای از فعالیت‌های به‌هم‌پیوسته اطلاق می‌شود که از تأمین نهاده‌ها تا عرضه محصول نهایی، به خلق ارزش اقتصادی منجر می‌شوند. این مفهوم که در ادبیات جهانی‌سازی توسط گریفی و همکاران (۲۰۰۱) مطرح شد، بر چهار نوع ارتقا شامل ارتقای فرآیندی، محصولی، کارکردی و بین‌بخشی تأکید دارد که هر یک به‌نوعی در افزایش بهره‌وری، خلق ارزش افزوده و بهبود جایگاه رقابتی کشورها نقش‌آفرین هستند.

در چهارچوب نظری اقتصاد مقاومتی، تقویت زنجیره‌های ارزش تولید به‌عنوان ابزاری برای تحقق درون‌زایی اقتصاد، کاهش وابستگی به منابع خام و افزایش تاب‌آوری در برابر شوک‌های خارجی مورد توجه قرار می‌گیرد. از این منظر، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به سمت فعالیت‌های مولد و دانش‌بنیان، که در قالب «سرمایه‌گذاری برای تولید» تعریف می‌شود، می‌تواند از طریق ارتقای زنجیره‌های ارزش، به ایجاد یک چرخه پایدار از رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی و افزایش رقابت‌پذیری منجر شود.

از دیدگاه نظری، پیوند میان تقویت زنجیره‌های ارزش و جذب سرمایه‌گذاری هدفمند، بر مبنای الگوهای ارتقای اقتصادی در زنجیره‌های ارزش جهانی^۱ تبیین می‌شود. در این چهارچوب، سیاست‌هایی مانند توسعه زیرساخت‌های فیزیکی و دیجیتال، تسهیل تجارت، ارتقای مهارت‌های نیروی کار و حمایت از نوآوری، نقش تعیین‌کننده‌ای در افزایش ارزش افزوده و کاهش ریسک‌های سرمایه‌گذاری دارند. شواهد تجربی نشان می‌دهد که این اقدامات می‌توانند ارزش افزوده را به‌طور قابل‌توجهی افزایش داده و زمینه جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را فراهم کنند (کومریتز و همکاران، ۲۰۱۷؛ وانگ

و همکاران، ۲۰۱۷). همچنین، مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی از طریق ایجاد فرصت برای بنگاه‌های کوچک و متوسط، موجب تقویت سرمایه‌گذاری داخلی و توسعه پیوندهای تولیدی می‌شود (کریسکولو و تیمیس، ۲۰۱۷^۱).

از منظر جغرافیای اقتصادی، عوامل مکانی و زیرساخت‌های لجستیکی نقش مهمی در توزیع ارزش در زنجیره‌های تولید ایفا می‌کنند. بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ایجاد مزیت‌های مکانی و توسعه مشارکت‌های عمومی-خصوصی می‌تواند با کاهش هزینه‌های مبادله و ریسک‌های نهادی، زمینه جذب سرمایه‌گذاری را تسهیل نماید (انتراس و دی گورتاری، ۲۰۲۰^۲؛ کوماری و همکاران، ۲۰۲۱). باوجوداین، چالش‌هایی مانند وابستگی به فناوری‌های خارجی، نابرابری در توزیع منافع و ضعف هماهنگی نهادی، می‌تواند اثربخشی این فرآیند را محدود کند، که ضرورت طراحی سیاست‌های حمایتی هدفمند را برجسته می‌کند (تورپ، ۲۰۱۸^۳؛ لیم، ۲۰۰۸^۴).

در سطح بین‌المللی، مطالعات متعددی بر اهمیت سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، فناوری و سرمایه انسانی به‌عنوان پیش‌نیازهای ارتقای جایگاه کشورها در زنجیره‌های ارزش جهانی تأکید کرده‌اند (لو و خو، ۲۰۱۸^۵؛ لیو و استینبرگن، ۲۰۲۱^۶). همچنین، بررسی تجربیات کشورهای درحال توسعه نشان می‌دهد که تقویت زنجیره‌های ارزش، در کنار بهبود عوامل نهادی و زیرساختی، می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری و یکپارچگی اقتصادی منجر شود، هرچند محدودیت‌هایی مانند ضعف زیرساخت‌ها همچنان پابرجاست (احمد و همکاران، ۲۰۱۵^۷؛ اسن‌یسکا و زیکی‌ینه، ۲۰۱۵^۸).

هامفری^۹ (۲۰۰۴) انواع ارتقا در زنجیره‌های ارزش جهانی را شامل ارتقای فرآیندی، محصولی، کارکردی و بین‌بخشی معرفی می‌کند و تأکید دارد که موفقیت این ارتقاها به حمایت‌های نهادی بستگی

-
1. Criscuolo & Timmis
 2. Antràs & De Gortari
 3. Thorpe
 4. Lim
 5. Luo & Xu
 6. Liu & Steenberg
 7. Ahmed, Suleri & Javed
 8. Snieska & Zykiene,
 9. Humphrey

دارد. کاتانو^۱ و همکاران (۲۰۱۳) چهارچوبی برای ورود و رقابت در زنجیره‌های ارزش جهانی ارائه می‌دهند و بر سیاست‌های زیرساختی تأکید دارند. اندرویک^۲ (۲۰۰۵) سرمایه‌گذاری خارجی مطلوب را سرمایه‌گذاری ای می‌داند که به انتقال فناوری و اشتغال‌زایی کمک کند.

در ایران، محمودیان (۱۴۰۰) جذب سرمایه داخلی و خارجی؛ با توجه به منابع و زمینه‌های غنی سرمایه‌گذاری ایران را بررسی کرده و فرصت‌هایی در بخش‌های انرژی و کشاورزی پیشنهاد می‌دهد. شجاعی و همکاران (۱۴۰۳) نقش هوش مصنوعی در بهینه‌سازی زنجیره‌های ارزش را تحلیل می‌کنند. آوینده و همکاران (۱۴۰۲) نشان می‌دهند که سیاست‌های زیست‌محیطی می‌توانند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را در بخش انرژی تقویت کنند. شاه‌آبادی و همکاران (۱۴۰۱) بر تأثیر کارایی و اندازه بازار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأکید دارند. اسماعیلی‌راد و همکاران (۱۳۹۹) نقش نهادهای حقوقی در کاهش فرار سرمایه را برجسته می‌کنند. دودانگی (۱۳۹۵) عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مانند نوسانات شدید قیمت نفت را بررسی کرده و اصلاح قوانین را پیشنهاد می‌دهد. قربانی و شوال‌پور (۱۳۹۴) بر افزایش ارزش افزوده محصولات کشاورزی از طریق فناوری تمرکز دارند. فتحی (۱۳۹۲) و تقوی و رضایی (۱۳۸۹) نیز بهبود فضای کسب‌وکار و زیرساخت‌ها را برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کلیدی می‌دانند.

این چهارچوب نظری نشان می‌دهد که تقویت زنجیره‌های ارزش تولید، ارزش افزوده را افزایش داده و با ایجاد چرخه‌ای مثبت، سرمایه‌گذاری هدفمند را جذب می‌کند. در اقتصاد ایران، این تقویت می‌تواند وابستگی به نفت را کاهش داده و توسعه پایدار را ترویج کند (محمودیان، ۱۴۰۰؛ قربانی و شوال‌پور، ۱۳۹۴). این مبانی، پایه‌ای برای تحلیل تجربی این پژوهش فراهم می‌کنند.

باوجوداین، موانعی مانند توزیع نابرابر منافع زنجیره‌های ارزش در مناطق جغرافیایی مختلف یا وابستگی به فناوری‌های خارجی می‌توانند اثربخشی جذب سرمایه‌گذاری را محدود کنند. برای غلبه بر این موانع، سیاست‌های هماهنگ مانند ارائه مشوق‌های مالیاتی و بهبود زیرساخت‌های لجستیک ضروری هستند تا زنجیره‌های ارزش تولید بتوانند پتانسیل کامل خود را برای جلب سرمایه‌گذاری

1. Cattaneo, O., et al.

2. Enderwick

محقق کنند (لیم، ۲۰۰۸). برای نمونه، در بخش الکترونیک ویتنام، تقویت زنجیره‌های ارزش از طریق سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تا ۲۵ درصد افزایش داده و بنگاه‌های داخلی را به بازیگران مهمی در بازارهای جهانی تبدیل کرده است (وانگ و همکاران، ۲۰۱۷). تحلیل‌های انجام‌شده در این زمینه، چهارچوبی جامع برای درک رابطه بین تقویت زنجیره‌های ارزش تولید و جذب سرمایه‌گذاری فراهم کرده‌اند.

لیو و استینبرگن^۱ (۲۰۲۱) در کتاب خود به تحلیل نقش سرمایه‌گذاری در بهبود مشارکت و بهره‌وری کشورها در زنجیره‌های ارزش جهانی پرداختند. نویسندگان با استفاده از داده‌های جهانی و مطالعات موردی نشان دادند که سرمایه‌گذاری‌های هدفمند در زیرساخت‌ها، فناوری و مهارت‌های نیروی انسانی می‌توانند به ورود کشورها به زنجیره‌های ارزش جهانی، ارتقای موقعیت آنها و تقویت رقابت‌پذیری اقتصادی کمک کنند. این کتاب بر اهمیت سیاست‌های سرمایه‌گذاری مانند مشوق‌های مالی، بهبود فضای کسب‌وکار و تقویت ارتباطات صنعتی تأکید کرده و راهکارهایی برای کشورهای در حال توسعه ارائه داد تا از طریق زنجیره‌های ارزش تولید به توسعه اقتصادی پایدار برسند.

لوو و خو^۲ (۲۰۱۸) به تحلیل نقش زیرساخت‌ها در بهبود مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی و دستیابی به ارتقای اقتصادی در کشورهای در حال توسعه پرداختند. محققان با استفاده از داده‌های تجربی نشان دادند که سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فیزیکی (مانند سیستم‌های حمل‌ونقل و لجستیک) و دیجیتال (مانند فناوری اطلاعات) می‌تواند حضور در زنجیره‌های ارزش جهانی را تقویت کرده و از طریق ارتقای فرآیندها، محصولات و عملکرد، ارزش افزوده اقتصادی را افزایش دهد. این پژوهش بر اهمیت سیاست‌های زیرساختی هدفمند تأکید داشت که با بهبود ارتباطات زنجیره ارزش، به افزایش رقابت‌پذیری و توسعه پایدار اقتصادی کمک می‌کنند.

احمد، سولری و جاوید^۳ (۲۰۱۵) به بررسی پتانسیل‌ها و موانع توسعه زنجیره‌های ارزش در منطقه جنوب آسیا پرداختند. این مطالعه با تمرکز بر اقتصادهای منطقه، به‌ویژه پاکستان، استدلال کرد که تقویت زنجیره‌های ارزش می‌تواند به بهبود یکپارچگی اقتصادی، افزایش بهره‌وری و جذب سرمایه‌گذاری کمک

1. Liu & Steenberg

2. Luo & Xu

3. Ahmed, et al.

کند. پژوهشگران از طریق تحلیل داده‌های اقتصادی و مطالعات موردی، فرصت‌هایی مانند استفاده از مزیت‌های رقابتی منطقه‌ای (مانند نیروی کار ارزان و منابع طبیعی) را برجسته کرده و چالش‌هایی نظیر زیرساخت‌های ضعیف، موانع تجاری و کمبود هماهنگی بین سیاست‌گذاری‌ها را شناسایی کردند و در نهایت پیشنهاد دادند که همکاری‌های منطقه‌ای و اصلاحات نهادی برای توسعه زنجیره‌های ارزش پایدار ضروری است، که می‌تواند به رشد اقتصادی و کاهش فقر در جنوب آسیا منجر شود.

هامفری^۱ (۲۰۱۴) به بررسی چگونگی ارتقای بنگاه‌ها در چهارچوب زنجیره‌های ارزش جهانی پرداخت و توضیح داد که شرکت‌ها در کشورهای در حال توسعه می‌توانند با حضور در این زنجیره‌ها توانمندی‌ها و مهارت‌های تولیدی خود را توسعه دهند. نویسنده انواع مختلف ارتقا شامل ارتقای فرآیندی، محصولی، کارکردی و بین‌بخشی را معرفی و بیان کرد که نوع روابط و شیوه‌های حکمرانی در زنجیره‌های ارزش، نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد یا محدود کردن فرصت‌های ارتقا دارند. همچنین، تأکید داشت که موفقیت در ارتقا تنها به توان داخلی شرکت‌ها وابسته نیست، بلکه به وجود ساختارهای نهادی و حمایت‌های مناسب در سطح ملی و منطقه‌ای نیز نیاز دارد. در پایان، مقاله پیشنهاد می‌کند سیاست‌های توسعه‌ای باید بر تقویت ظرفیت نوآوری، یادگیری و تنوع فعالیت‌ها تمرکز کنند تا بنگاه‌ها بتوانند جایگاه خود را در اقتصاد جهانی بهبود بخشند.

کاتانو و همکاران (۲۰۱۳) در سلسله مقالات پژوهشی سیاست‌گذاری بانک جهانی، چهارچوبی راهبردی برای مشارکت مؤثر کشورها و بنگاه‌ها در زنجیره‌های ارزش جهانی ارائه دادند. نویسندگان سه مرحله اصلی را تحلیل کردند: ورود به زنجیره‌های ارزش جهانی، بهبود جایگاه در این زنجیره‌ها از طریق افزایش ارزش افزوده و حفظ رقابت‌پذیری در بازارهای بین‌المللی. این مطالعه بر ضرورت سیاست‌گذاری‌های مؤثر، مانند توسعه زیرساخت‌ها، ارتقای مهارت‌های نیروی انسانی و ایجاد محیط کسب‌وکار مناسب تأکید داشتند. همچنین، با هدف ارائه رهنمودهایی به سیاست‌گذاران برای طراحی استراتژی‌هایی که مشارکت پایدار و سودآور در اقتصاد جهانی را تضمین نماید، موانع پیش روی کشورهای در حال توسعه برای یکپارچگی با زنجیره‌های ارزش جهانی و راهکارهایی برای رفع چالش‌های ساختاری و نهادی را بررسی کردند.

اندرویک (۲۰۰۵) در پژوهش خود به تحلیل عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطلوب پرداخت و با استفاده از رویکردهای نظری و شواهد تجربی، ویژگی‌هایی را بررسی کرد که سرمایه‌گذاری خارجی را برای کشورهای میزبان «مطلوب» می‌کند. اندرویک تأکید داشت که سرمایه‌گذاری‌های خارجی مطلوب، آنهایی هستند که به توسعه اقتصادی، انتقال فناوری پیشرفته، ایجاد فرصت‌های شغلی با کیفیت و پیشرفت پایدار کمک می‌کنند. عوامل اصلی جذب این نوع سرمایه‌گذاری شامل ثبات سیاسی و اقتصادی، زیرساخت‌های توسعه‌یافته، نیروی انسانی متخصص، سیاست‌های تشویقی دولت و چهارچوب قانونی شفاف است. این مطالعه بر لزوم هماهنگی استراتژی‌های ملی با انتظارات سرمایه‌گذاران برای بهینه‌سازی منافع مشترک تأکید داشته و از داده‌های تجربی کشورهای مختلف برای تأیید این دیدگاه استفاده کرد.

استورجن (۲۰۰۱) به تبیین و تفکیک مفاهیم زنجیره‌های ارزش و شبکه‌های تولید در بستر اقتصاد جهانی پرداخت. توضیح داد که زنجیره‌های ارزش به مجموعه فعالیت‌هایی اشاره دارند که ارزشی به محصول یا خدمت می‌افزایند؛ درحالی‌که شبکه‌های تولید بر ارتباطات پیچیده و چندسویه میان بازیگران مختلف مانند شرکت‌ها، تأمین‌کنندگان و خریداران متمرکزند. او با تحلیل چهارچوب‌های نظری و عملی، بر ضرورت فهم این مفاهیم برای بررسی جهانی‌سازی، تقسیم کار بین‌المللی و تحولات صنعتی تأکید داشت. همچنین، این مقاله به تأثیر فناوری، سازمان‌دهی صنعتی و سیاست‌گذاری در شکل‌گیری این زنجیره‌ها و شبکه‌ها پرداخته و چهارچوبی برای تحلیل آن‌ها در اقتصاد معاصر ارائه داد.

شجاعی، ابراهیمی و زارع (۱۴۰۳) به بررسی نقش هوش مصنوعی (AI) در اصلاح نظام اقتصادی کلان ایران پرداختند و با بهره‌گیری از روش‌های تحلیلی و مدل‌سازی، اثرات استفاده از هوش مصنوعی در حوزه‌هایی مانند بهینه‌سازی سیاست‌گذاری، ارتقای بهره‌وری، کاهش هزینه‌ها و بهبود تصمیم‌گیری‌های کلان را تحلیل کردند. یافته‌ها حاکی از آن بود که هوش مصنوعی با تحلیل داده‌های گسترده، پیش‌بینی دقیق روندهای اقتصادی و کاهش ناکارآمدی‌ها، می‌تواند به بهبود ساختارهای اقتصادی و حمایت از رشد پایدار کمک کند. باوجوداین، چالش‌هایی مانند نبود زیرساخت‌های فناورانه، کمبود نیروی متخصص و موانع سیاستی شناسایی شده و راهکارهایی برای تقویت ظرفیت‌های هوش مصنوعی در اقتصاد ایران پیشنهاد شد.

آوینده، تبریزیان و تیموریان (۱۴۰۲) به بررسی عوامل کلیدی تأثیرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در صنعت انرژی ایران با تأکید بر بازاریابی سبز پرداختند. این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحقیق ترکیبی (کمی و کیفی) و ابزارهایی مانند تحلیل عاملی و مدل‌سازی معادلات ساختاری، عواملی از قبیل سیاست‌های زیست‌محیطی، فناوری‌های سبز، زیرساخت‌های انرژی و جذابیت‌های بازار را تحلیل کرده و نشان دادند که بازاریابی سبز می‌تواند به‌عنوان راهکاری مؤثر، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش انرژی ایران را تقویت کند. این مطالعه بر ضرورت هم‌راستایی سیاست‌های زیست‌محیطی با اهداف سرمایه‌گذاری برای دستیابی به توسعه پایدار تأکید داشتند.

شاه‌آبادی، پوران و خدادادی (۱۴۰۱) در پژوهش خود به تحلیل تأثیر کارایی اقتصادی و اندازه بازار بر جلب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در ایران پرداختند و با بهره‌گیری از روش تحقیق کمی و تحلیل داده‌های سری زمانی از طریق مدل‌های اقتصادسنجی، نشان دادند که ارتقای کارایی (نظیر بهبود بهره‌وری نیروی انسانی و فناوری) و افزایش اندازه بازار (مانند تقاضای داخلی و دسترسی به بازارهای منطقه‌ای) به‌طور معناداری جذابیت ایران را برای سرمایه‌گذاران خارجی تقویت می‌کند. این مطالعه بر ضرورت تمرکز بر این عوامل برای بهبود سیاست‌های جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تقویت توسعه اقتصادی تأکید داشتند.

اسماعیلی‌راد، زارع شحنه و هاتفی مجومرد (۱۳۹۹) به بررسی نقش کیفیت نهادهای حقوقی در کاهش فرار سرمایه و افزایش جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در ایران پرداختند. این مطالعه با بهره‌گیری از روش‌های اقتصادسنجی نشان داد که نهادهای قانونی کارآمد و قوی با ایجاد امنیت و ثبات اقتصادی، فرار سرمایه را کاهش داده و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تقویت می‌کنند. یافته‌ها حاکی از آن بود که ضعف در اجرای قوانین، فساد و نبود شفافیت نهادی، موانع کلیدی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی و افزایش خروج سرمایه هستند. در پایان، پژوهش پیشنهاد داد که بهبود ساختارهای حقوقی و تقویت حاکمیت قانون می‌تواند به ایجاد فضایی مناسب برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و جلوگیری از فرار سرمایه کمک کند.

دودانگی (۱۳۹۵) به بررسی زنجیره‌های کلیدی تولید در اقتصاد ایران و تأثیر آنها بر تجارت خارجی کشور پرداختند و نقش سرمایه‌گذاری در رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی را بررسی کرده و نشان

دادند که افزایش سرمایه‌گذاری به تولید، اشتغال و کاهش فقر کمک می‌کند. این پژوهش با استفاده از مدل‌های اقتصادسنجی، عواملی مانند نوسانات قیمت نفت، قراردادهای بین‌المللی، نرخ ارز، تورم، درآمد ملی، تولید ناخالص داخلی، هزینه‌های دولتی، باز بودن اقتصاد و سرمایه انسانی را به عنوان عوامل کلیدی تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری شناسایی کردند. یافته‌ها نشان داد که نوسانات قیمت و درآمد نفت، قراردادها و ضمانت‌نامه‌های بین‌المللی، تغییرات نرخ ارز و تورم بالا، تمایل به جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را برای دستیابی به رشد پایدار را افزایش داده، اما میزان جذب آن همچنان ناکافی است. همچنین، راهکارهایی برای بهبود محیط کسب‌وکار و اصلاح قوانین پیشنهاد داده که در کشورهای مشابه نیز قابل استفاده است.

قربانی و شوال‌پور (۱۳۹۴) به بررسی عوامل کلیدی در افزایش ارزش افزوده محصولات کشاورزی صادراتی ایران، با تمرکز بر زعفران و زرشک، از طریق نقش واحدهای پژوهش و فناوری پرداختند و با استفاده از روش تحقیق ترکیبی (کمی و کیفی) و ابزارهایی مانند مدل‌سازی معادلات ساختاری و تحلیل عاملی، عواملی نظیر نوآوری‌های فناورانه، بهبود فرآیندهای تولید، بازاریابی بین‌المللی و زیرساخت‌های تحقیقاتی را تحلیل کرده و نشان دادند که تقویت واحدهای پژوهش و فناوری می‌تواند ارزش افزوده این محصولات را در زنجیره ارزش جهانی افزایش دهد. ضمناً پژوهش بر ضرورت سرمایه‌گذاری در فناوری و هماهنگی بین سیاست‌های تحقیقاتی و صادراتی برای بهبود رقابت‌پذیری محصولات کشاورزی ایران تأکید داشت.

فتحی (۱۳۹۲) به تحلیل تأثیر بهبود محیط کسب‌وکار بر افزایش جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در ایران پرداخته و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و بررسی داده‌های ثانویه اقتصادی، مؤلفه‌هایی نظیر شفافیت قانونی، کاهش موانع بوروکراتیک، ثبات اقتصادی و تقویت زیرساخت‌های نهادی را به عنوان عوامل کلیدی در بهبود فضای کسب‌وکار شناسایی کرد و نشان داد که تقویت این عوامل می‌تواند ایران را برای سرمایه‌گذاران خارجی جذاب‌تر کند. این مطالعه بر اهمیت اصلاحات ساختاری در فضای کسب‌وکار برای حمایت از جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه اقتصادی تأکید داشت.

تقوی و رضائی (۱۳۸۹) به بررسی عواملی غیر از سیاست‌های آزادسازی پرداختند که بر جذب

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران تأثیر دارند. این مطالعه با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و تحلیل داده‌های اقتصادی، عواملی مانند زیرساخت‌های فیزیکی، ثبات اقتصادی، چهارچوب‌های نهادی و جذابیت‌های منطقه‌ای را ارزیابی کرده و نشان دادند که این عوامل نقش کلیدی در موفقیت مناطق آزاد برای جلب جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند. همچنین، پژوهشگران بر لزوم تقویت این عوامل برای بهبود کارایی مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری خارجی تأکید داشتند.

برآیند این مبانی نظری نشان می‌دهد که تقویت زنجیره‌های ارزش تولید، از طریق افزایش ارزش افزوده، بهبود بهره‌وری و ایجاد مزیت‌های رقابتی، می‌تواند به‌عنوان محرکی کلیدی برای جذب سرمایه‌گذاری هدفمند عمل کند. در چهارچوب اقتصاد ایران، این فرآیند با هدایت سرمایه‌ها به سمت تولید، کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و افزایش تاب‌آوری اقتصادی هم‌راستا بوده و می‌تواند زمینه‌ساز تحقق توسعه پایدار شود.

باوجوداین، تحقق کامل این ظرفیت‌ها مستلزم رفع موانع ساختاری، بهبود زیرساخت‌های لجستیکی، توسعه فناوری‌های بومی و طراحی سیاست‌های هماهنگ در راستای حمایت از تولید است. ازاین‌رو، چهارچوب نظری حاضر مبنایی برای تحلیل تجربی این پژوهش فراهم می‌آورد تا بتواند رابطه میان تقویت زنجیره‌های ارزش تولید و جذب سرمایه‌گذاری هدفمند را در بستر اقتصاد ایران به‌صورت نظام‌مند تبیین نماید.

در مقایسه با پژوهش‌های پیشین که عمدتاً بر توصیف عوامل کلان یا بررسی‌های موردی بدون آزمون‌های تجربی مستقیم در زمینه اقتصاد ایران با چالش‌های خاص ژئوپلیتیکی مانند تحریم‌های بین‌المللی و وابستگی شدید به درآمدهای نفتی تکیه دارند، پژوهش حاضر تلاش می‌کند در ارائه مدل روابط متقابل میان ارتقای زنجیره‌های ارزش تولیدی و جذب سرمایه‌گذاری هدفمند، به کاوش عمیق‌تر این پیوندها بپردازد و راهکارهای عملی برای سیاست‌گذاران ارائه دهد تا تنوع اقتصادی و پایداری را تقویت کند. این تمایز نه تنها خلأهای موجود در ادبیات را پر می‌کند، بلکه با بهره‌گیری از رویکرد شناسایی عوامل امکان‌دستیابی به نتایج معتبر و کاربردی را فراهم می‌آورد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، ترکیبی (کیفی-کمی) است. این مطالعه با هدف شناسایی عوامل کلیدی جذب سرمایه‌گذاری هدفمند در بخش تولید و تحلیل روابط ساختاری میان آنها در چهارچوب اقتصاد مقاومتی انجام شده است.

جامعه آماری پژوهش شامل خبرگان حوزه اقتصاد، اقتصاد مقاومتی، مدیریت زنجیره ارزش و سیاست‌گذاری سرمایه‌گذاری بود. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و زنجیره‌ای (گلوله‌برفی) انجام شد و حجم نمونه ۱۵ نفر از خبرگان واجد شرایط انتخاب شد. معیارهای انتخاب خبرگان عبارت بود از: دارا بودن مدرک دکتری در رشته‌های مرتبط، حداقل ۱۰ سال تجربه تدریس یا پژوهش، و داشتن آثاری در حوزه‌های اقتصاد مقاومتی، زنجیره ارزش یا جذب سرمایه‌گذاری. انتخاب خبرگان با گرایش اقتصاد اسلامی، به دلیل همخوانی اصول اقتصاد مقاومتی با مبانی نظری اقتصاد اسلامی (مانند درون‌زایی، عدالت اقتصادی و تاب‌آوری) صورت پذیرفت.

مراحل اجرای پژوهش به شرح زیر است:

شناسایی عوامل اولیه: از طریق مرور نظام‌مند ادبیات داخلی و بین‌المللی، ۲۸ عامل کلیدی مرتبط با جذب سرمایه‌گذاری هدفمند و تقویت زنجیره‌های ارزش تولید استخراج شد. غربالگری عوامل: با استفاده از تکنیک دلفی فازی و پرسش‌نامه لیکرت پنج‌درجه‌ای در دو مرحله، عوامل غربال شدند. عواملی که میانگین امتیاز اهمیت آنها کمتر از ۳/۵ بود، حذف و در نهایت ۹ عامل نهایی انتخاب شدند.

الگوریتم اجرای میک‌مک

۱. شناسایی عوامل اولیه: از مرور ادبیات، ۲۸ عامل کلیدی مرتبط با جذب سرمایه‌گذاری برای تولید در اقتصاد ایران با تأکید بر نقش تقویت زنجیره‌های ارزش تولید استخراج شد (جدول عوامل در بخش مربوطه ارائه شده است).

۲. تشکیل ماتریس روابط متقابل^۱ (یا ماتریس تأثیر مستقیم): خبرگان روابط بین عوامل را با مقیاس *

(بدون تأثیر)، ۱ (تأثیر ضعیف)، ۲ (تأثیر متوسط) و ۳ (تأثیر قوی) ارزیابی کردند. این ماتریس بر اساس نظرات خبرگان تکمیل شد.

۳. محاسبه ماتریس تأثیر غیرمستقیم: ماتریس اولیه به توان‌های متوالی (کثرت) رسانده می‌شود تا روابط غیرمستقیم محاسبه شود و پایداری ماتریس^۱ بررسی شود.

۴. محاسبه اثرگذاری و اثرپذیری: برای هر عامل، مجموع سطرها (اثرگذاری) و مجموع ستون‌ها (اثرپذیری) محاسبه می‌شود.

۵. طبقه‌بندی عوامل:^۲ عوامل براساس نمودار اثرگذاری- اثرپذیری به چهار دسته تقسیم می‌شوند:

- عوامل پیشران:^۳ اثرگذاری بالا، اثرپذیری پایین (کلیدی برای تغییرات)؛
- عوامل وابسته:^۴ اثرگذاری پایین، اثرپذیری بالا (تحت تأثیر عوامل دیگر)؛
- عوامل مستقل:^۵ اثرگذاری و اثرپذیری پایین (کم‌تأثیر)؛
- عوامل رابط یا گذار:^۶ اثرگذاری و اثرپذیری بالا (نوسانی و تأثیرگذار بر سیستم) (آرکید،^۷ ۱۹۹۹؛ گودت و دورنس،^۸ ۲۰۱۱).

تحلیل با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک انجام شد تا روابط پیچیده بین عوامل مشخص شود. این روش به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا عوامل کلیدی برای تمرکز سرمایه‌گذاری مولد در اقتصاد ایران را اولویت‌بندی کنند. استفاده از ترکیب تکنیک دلفی فازی و میک‌مک به دلیل توانایی این رویکردها در مدیریت عدم قطعیت نظرات خبرگان و تحلیل پیچیدگی روابط ساختاری در محیط‌های نیمه مبهم انتخاب شد. تمام مراحل تحلیل با نرم‌افزار میک‌مک انجام شد. این روش‌شناسی امکان ارائه یک چهارچوب ساختاری منسجم از عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری هدفمند را فراهم آورد و ارتباط منطقی و قوی میان هدف پژوهش، جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل ایجاد کرد.

1. transitivity
 2. MICMAC Analysis
 3. Driver
 4. Dependent
 5. Autonomous
 6. Linkage
 7. Arcade
 8. Godet & Durance

یافته‌های پژوهش

عوامل اثرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری برای تولید در اقتصاد ایران با تمرکز بر نقش تقویت زنجیره‌های ارزش تولید از طریق مرور تحلیلی پیشینه و مصاحبه با خبرگان به دست آمدند. این عوامل در جدول ۱ آورده شده است. یافته‌های حاصل به شناسایی ۲۸ عامل به عنوان عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری هدفمند در اقتصاد ایران منجر شد.

جدول ۱. عوامل مؤثر شناسایی شده با استفاده از مصاحبه و ادبیات پژوهش

متغیرها	منابع پژوهش
زیرساخت و فناوری	بهبود لجستیک و حمل‌ونقل آنتراس و دی گورتاری (۲۰۲۰): لو و شو (۲۰۱۸)
	ایجاد مزیت مکانی از طریق زیرساخت آنتراس و دی گورتاری (۲۰۲۰)
	دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین وانگ و همکاران (۲۰۱۷): شجاعی و همکاران (۱۴۰۳)
	فناوری‌های نسل چهارم صنعتی آمبوس و همکاران (۲۰۲۱)
	استفاده از هوش مصنوعی در بهینه‌سازی زنجیره ارزش شجاعی و همکاران (۱۴۰۳)
	بهبود دسترسی به تأمین مالی کومریتز و همکاران (۲۰۱۷)
	سرمایه‌گذاری خطرپذیر لیم (۲۰۰۸)
	جهت‌دهی سرمایه به تولید هامفری (۲۰۰۴): گریفی و همکاران (۲۰۰۱)
	همکاری‌های منطقه‌ای احمد و همکاران (۲۰۱۵)
برون‌گرایی	یکپارچگی اقتصادی تورپ (۲۰۱۸)
	تاب‌آوری زنجیره ارزش آوینده و همکاران (۱۴۰۲)
اقتصاد مقاومتی	توسعه ظرفیت‌های داخلی فتحی (۱۳۹۲): تقوی و رضایی (۱۳۹۹)
	ثبات نهادی و اقتصادی اندرویک (۲۰۰۵): محمودیان (۱۴۰۰)

نرم‌افزار میک‌جهت انجام محاسبات سنگین اثرات متقاطع طراحی شده است. روش انجام این نرم‌افزار این‌گونه است که ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه مورد نظر باید شناسایی شود، سپس در

ماتریسی مانند ماتریس تحلیل اثرات وارد شود و میزان ارتباط این متغیرها با حوزه مربوطه، توسط خبرگان داده شود. مؤلفه‌های موجود در سطرها بر مؤلفه‌های موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند، بدین ترتیب مؤلفه‌های سطرها، تأثیرگذار و مؤلفه‌های ستون‌ها، تأثیرپذیرند. میزان ارتباط، با اعداد صفر تا سه سنجیده می‌شود. عدد صفر به منزله بدون تأثیر، عدد یک به منزله تأثیر ضعیف، عدد دو به منزله تأثیر متوسط و عدد سه به منزله تأثیر زیاد است؛ بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n باشد، یک ماتریس $n \times n$ به دست می‌آید که در آن تأثیرات متغیرها بر یکدیگر مشخص شده است (بهشتی و زالی، ۲۰۱۹).

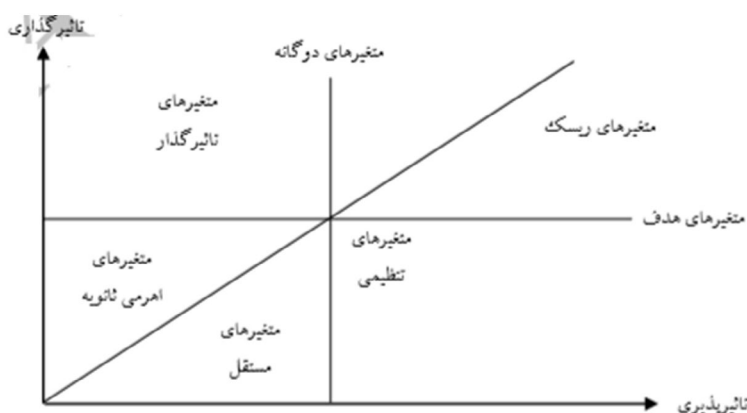
جدول ۲. عوامل نهایی پژوهش پس از غربالگری دلفی فازی

نماد هر عامل	عوامل
F_1	بهبود لجستیک و حمل‌ونقل
F_2	ایجاد مزیت مکانی از طریق زیرساخت‌ها
F_3	دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین
F_4	فناوری‌های نسل چهارم صنعتی
F_5	هوش مصنوعی
F_6	ارتقای بین‌بخشی
F_7	جهت‌دهی سرمایه به تولید
F_8	توسعه ظرفیت‌های داخلی
F_9	ثبات نهادی و اقتصادی

نتایج حاصل از غربالگری عوامل با استفاده از تکنیک دلفی فازی نشان داد که از میان ۲۸ عامل اولیه استخراج‌شده از ادبیات پژوهش و نظر خبرگان، ۹ عامل دارای بیشترین درجه اهمیت و اجماع میان خبرگان بوده‌اند. این موضوع بیانگر آن است که در شرایط اقتصادی ایران، همه عوامل شناسایی‌شده اهمیت یکسان ندارند و برخی مؤلفه‌ها نقش کلیدی‌تری در جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور ایفا می‌کنند. در میان عوامل منتخب، مؤلفه‌های مرتبط با فناوری، زیرساخت و ثبات نهادی بیش از سایر عوامل مورد تأکید خبرگان قرار گرفتند. این یافته نشان می‌دهد که جذب سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران بیش از آنکه صرفاً وابسته به منابع مالی باشد، تحت تأثیر کیفیت محیط نهادی، زیرساخت‌های پشتیبان تولید و سطح

توسعه فناوری قرار دارد. همچنین، حذف برخی عوامل در فرآیند غربالگری بیانگر آن است که خبرگان، عوامل دارای اثرات غیرمستقیم یا کم‌اهمیت‌تر را در اولویت سیاستی قرار نداده‌اند.

بیشترین کاربرد نرم افزار میک‌مک، بررسی میزان عوامل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هر یک از مؤلفه‌ها از مؤلفه‌های دیگر و همچنین، نوع تأثیر (مستقیم و غیرمستقیم) هر یک از مؤلفه‌هاست. در بررسی میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هر یک از مؤلفه‌ها براساس شکل زیر، هر مؤلفه یا متغیری می‌تواند ۵ حالت متفاوت را به‌دست آورد که عبارت‌اند از: تأثیرگذار، ریسک، متغیرهای هدف، تنظیمی و متغیرهای مستقل (گوردون، ۱۹۹۴).

شکل ۱. مختصات تأثیرگذاری- تأثیرپذیری مؤلفه‌ها

پس از وارد کردن مؤلفه‌های نهایی به‌دست آمده در نرم‌افزار میک‌مک که حاصل آن یک ماتریس ۹*۹ بود که نتایج به‌دست آمده در جدول زیر نشان داده شده است. همان‌طورکه مشاهده می‌شود از مجموع کلی ماتریس ۱۱ خانه ماتریس دارای مقدار صفر (بی‌تأثیر)، ۲۴ خانه دارای مقدار یک (تأثیر کم)، ۱۳ خانه دارای مقدار ۲ (تأثیر متوسط) و ۳۳ خانه هم دارای مقدار ۳ (تأثیر زیاد) هستند.

جدول ۳. تحلیل اولیه داده‌های ماتریس تأثیرات متقاطع

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفر	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	جمع	درجه پرشدگی
مقدار	۹	۲	۱۱	۲۴	۱۳	۳۳	۷۰	۴۱۹۷۵/۸۶٪

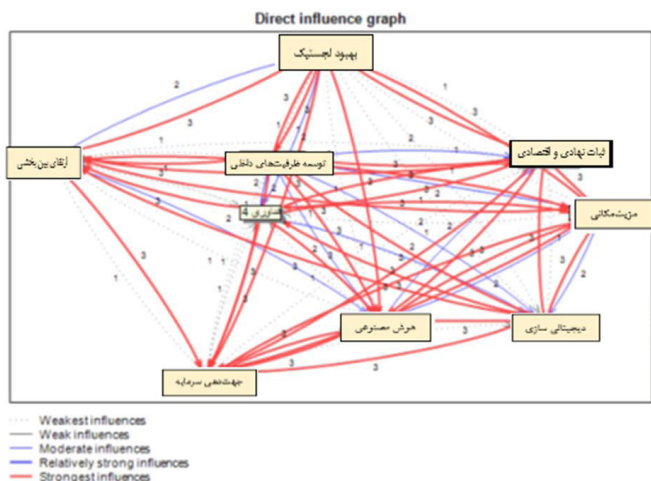
نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که درجه پرشدگی ماتریس برابر با $۸۶/۴۲$ درصد است که بیانگر وجود روابط متقابل قوی و ساختاریافته میان متغیرهای پژوهش است. بالا بودن میزان پرشدگی ماتریس نشان می‌دهد که عوامل شناسایی شده به صورت مستقل عمل نمی‌کنند؛ بلکه هر یک به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر سایر عوامل اثرگذار هستند، همچنین، تعداد بالای روابط با شدت تأثیر زیاد (عدد ۳) حاکی از آن است که سیستم جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران، سیستمی پویا و درهم‌تنیده است که تغییر در برخی متغیرهای کلیدی می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای بر کل ساختار اقتصادی داشته باشد. ازاین‌رو، سیاست‌گذاری در این حوزه نیازمند نگاه سیستمی و پرهیز از تصمیمات جزیره‌ای است.

شکل ۲. پراکندگی مؤلفه‌ها در محور تأثیرگذاری- تأثیرپذیری

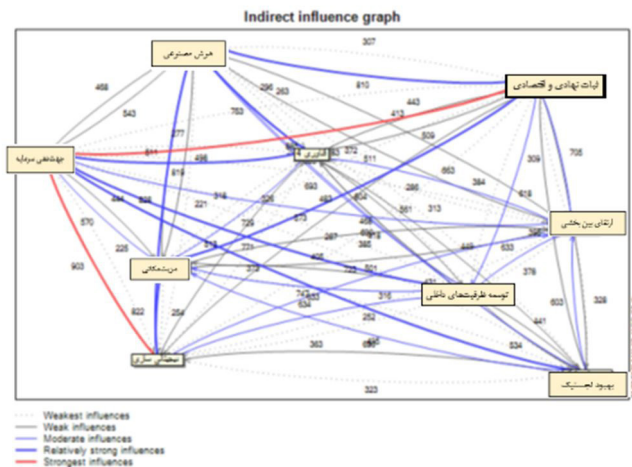
در ماتریس متقاطع، جمع اعداد سطرهای هر متغیر، میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی هر متغیر میزان تأثیرپذیری آن متغیر را از متغیرهای دیگر نشان می‌دهد (شکل ۲). مطابق شکل اثرگذاری-اثرپذیری، مؤلفه‌های «دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین»، «ثبات نهادی و اقتصادی»، «بهبود لجستیک و حمل‌ونقل» و «فناوری‌های نسل چهارم صنعتی» در ناحیه عوامل پیشران قرار گرفته‌اند. قرارگیری این عوامل در این ناحیه نشان می‌دهد که آنها دارای قدرت نفوذ بالایی بر کل سیستم بوده و می‌توانند مسیر تحولات سرمایه‌گذاری

تولیدمحور را تعیین کنند. در مقابل، مؤلفه‌هایی مانند «هوش مصنوعی»، «ارتقای بین‌بخشی» و «جهت‌دهی سرمایه به تولید» در گروه عوامل وابسته قرار گرفته‌اند؛ به این معنا که این متغیرها بیش از آنکه آغازگر تغییر باشند، تحت تأثیر کیفیت عملکرد سایر عوامل قرار دارند. این موضوع بیانگر آن است که تحقق سرمایه‌گذاری مولد، نتیجه نهایی بهبود مجموعه‌ای از عوامل زیرساختی، فناورانه و نهادی است.

شکل ۳. تأثیرات مستقیم بین مؤلفه‌ها

(شکل ۳)، روابط مستقیم میان ۹ مؤلفه نهایی پژوهش را براساس نظرات خبرگان نشان می‌دهد که براساس میزان تأثیرگذاری دارای ۵ حالت (ضعیف‌ترین تأثیرات، تأثیرات ضعیف، تأثیرات میانه، تأثیرات زیاد و تأثیرات بسیار زیاد) است. ضخامت خطوط، شدت تأثیر را نمایش می‌دهد (از تأثیر ضعیف تا تأثیر بسیار قوی). همان‌طور که مشاهده می‌شود، مؤلفه‌های دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین، فناوری‌های نسل چهارم، بهبود لجستیک و حمل‌ونقل و ثبات نهادی و اقتصادی دارای بیشترین تأثیرات مستقیم بر سایر مؤلفه‌ها هستند و (شکل ۴)، تأثیرات غیرمستقیم (اثاث دوم، سوم و بالاتر) میان مؤلفه‌ها را نمایش می‌دهد. تحلیل تأثیرات غیرمستقیم بسیار مهم است؛ زیرا روابط پنهان و زنجیره‌ای بین عوامل را آشکار می‌کند که در تحلیل مستقیم قابل مشاهده نیستند. نتایج نشان می‌دهد که برخی مؤلفه‌ها مانند توسعه ظرفیت‌های داخلی و هوش مصنوعی در لایه غیرمستقیم تأثیرگذاری بیشتری پیدا می‌کنند و نقش محوری خود را در بلندمدت بیشتر نمایان می‌کنند.

شکل ۴. تأثیرات غیرمستقیم بین مؤلفه‌ها

تحلیل غیرمستقیم اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا نشان می‌دهد که چگونه یک عامل از طریق واسطه‌های دیگر بر سایر عوامل اثر می‌گذارد. مقایسه دو شکل حاکی از آن است که برخی مؤلفه‌ها (مانند توسعه ظرفیت‌های داخلی) در لایه غیرمستقیم نقش مهم‌تری ایفا می‌کنند و تأثیر کلی آنها بر سیستم بیش از آن چیزی است که در تحلیل مستقیم مشاهده می‌شود. اثرات غیرمستقیم مؤلفه‌ها بر یکدیگر به این صورت است که در ماتریس تأثیرگذاری غیرمستقیم، روابط بین مؤلفه‌های مورد مطالعه به توان ۲، ۳، ۴، ۵ و ... رسیده و سپس تأثیرات غیرمستقیم بین مؤلفه‌ها سنجیده می‌شود.

جدول ۴. اثرات مستقیم مؤلفه‌ها

مؤلفه	تأثیرگذاری مستقیم	تأثیرپذیری مستقیم	مجموع اثرات مستقیم
دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین	۱۴۷۶	۶۷۱	۲۱۴۷
بهره‌گیری از فناوری‌های نسل چهارم صنعتی	۱۳۴۲	۹۳۹	۲۲۸۱
توسعه ظرفیت‌های داخلی	۱۳۴۲	۱۰۷۳	۲۴۱۵
ثبات نهادی و اقتصادی	۱۳۴۲	۸۷۲	۲۲۱۴
بهبود لجستیک و حمل‌ونقل	۱۲۷۵	۸۷۲	۲۱۴۷
ایجاد مزیت مکانی از طریق بهبود زیرساخت‌ها	۸۷۲	۱۱۴۰	۲۰۱۲

مؤلفه	تأثیرگذاری مستقیم	تأثیرپذیری مستقیم	مجموع اثرات مستقیم
هوش مصنوعی	۸۷۲	۱۴۷۶	۲۳۴۸
ارتقای بین‌بخشی یا زنجیره‌ای	۸۰۵	۱۳۴۲	۲۱۴۷
جهت‌دهی سرمایه به تولید	۶۷۱	۱۶۱۰	۲۲۸۱

بررسی اثرات مستقیم مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که «دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین» دارای بیشترین میزان اثرگذاری مستقیم بر سایر متغیرها است. این یافته بیانگر آن است که تحول دیجیتال در زنجیره‌های ارزش می‌تواند به‌عنوان محرک اصلی افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌های مبادله و بهبود شفافیت اطلاعاتی عمل کرده و زمینه جذب سرمایه‌گذاری را فراهم کند.

همچنین، مؤلفه‌های «فناوری‌های نسل چهارم صنعتی» و «ثبات نهادی و اقتصادی» نیز از جمله عوامل با اثرگذاری مستقیم بالا هستند. این نتیجه نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاران در محیط‌های اقتصادی بی‌ثبات یا فاقد زیرساخت فناورانه، تمایل کمتری به ورود سرمایه‌های بلندمدت دارند. در مقابل، ثبات نهادی و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین می‌تواند ریسک سرمایه‌گذاری را کاهش داده و جذابیت محیط تولید را افزایش دهد. ازسوی دیگر، مؤلفه «جهت‌دهی سرمایه به تولید» دارای اثرپذیری بالایی است که نشان می‌دهد این عامل بیش از آنکه خود محرک اولیه باشد، تحت تأثیر کیفیت سایر متغیرهای ساختاری قرار دارد. به‌دیگرسخن، هدایت سرمایه به بخش تولید زمانی محقق می‌شود که زیرساخت‌های نهادی، فناورانه و لجستیکی به سطح مطلوبی رسیده باشند.

جدول ۵. اثرات غیرمستقیم مؤلفه‌ها بر یکدیگر

مؤلفه	تأثیرگذاری غیرمستقیم	تأثیرپذیری غیرمستقیم	مجموع اثرات غیرمستقیم
دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین	۱۴۸۳	۷۰۰	۲۱۸۳
ثبات نهادی و اقتصادی	۱۳۶۴	۸۸۱	۲۲۴۵
توسعه ظرفیت‌های داخلی	۱۳۴۵	۱۳۴۵	۲۶۹۰
فناوری‌های نسل چهارم صنعتی	۱۳۳۱	۹۱۵	۲۲۴۶
بهبود لجستیک و حمل‌ونقل	۱۲۳۷	۹۱۲	۲۱۴۹

مؤلفه	تأثیرگذاری غیرمستقیم	تأثیرپذیری غیرمستقیم	مجموع اثرات غیرمستقیم
هوش مصنوعی	۸۶۶	۱۴۸۵	۲۳۷۱
ایجاد مزیت مکانی از طریق بهبود زیرساخت‌ها	۸۴۷	۱۱۵۳	۲۰۰۰
ارتقای بین‌بخشی	۸۱۶	۸۱۶	۱۶۳۲
جهت‌دهی سرمایه به تولید	۷۰۷	۱۶۱۵	۲۳۲۲

نتایج تحلیل اثرات غیرمستقیم نشان می‌دهد که برخی مؤلفه‌ها در بلندمدت نقش اثرگذارتری نسبت به تحلیل مستقیم پیدا می‌کنند. برای نمونه، «توسعه ظرفیت‌های داخلی» در تحلیل غیرمستقیم دارای بیشترین مجموع اثرگذاری و اثرپذیری است که بیانگر نقش محوری این عامل در پایداری ساختار جذب سرمایه‌گذاری است. این یافته نشان می‌دهد که توسعه ظرفیت‌های داخلی نه تنها از عوامل فناورانه، نهادی و زیرساختی تأثیر می‌پذیرد، بلکه خود نیز در بلندمدت می‌تواند موجب تقویت تاب‌آوری اقتصادی، ارتقای زنجیره‌های ارزش و افزایش توان جذب سرمایه‌گذاری شود. به‌دیگرسخن، این متغیر نقش واسطه‌ای و پیونددهنده میان سایر عوامل سیستم را ایفا می‌کند. همچنین، افزایش اثرگذاری غیرمستقیم «هوش مصنوعی» و «فناوری‌های نسل چهارم صنعتی» نشان می‌دهد که آثار این فناوری‌ها عمدتاً در افق میان‌مدت و بلندمدت نمایان می‌شود. این فناوری‌ها از طریق بهبود تصمیم‌گیری، ارتقای بهره‌وری و کاهش ناکارآمدی‌ها می‌توانند به‌تدریج ساختار زنجیره‌های ارزش را متحول ساخته و محیط مناسب‌تری برای سرمایه‌گذاری مولد ایجاد کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و تحلیل ساختاری عوامل کلیدی مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران با تأکید بر توسعه زنجیره‌های ارزش و رویکرد اقتصاد مقاومتی بود. نتایج تحلیل ساختاری میک‌مک نشان داد که دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین، بهبود لجستیک و حمل‌ونقل، فناوری‌های نسل چهارم صنعتی و ثبات نهادی و اقتصادی مهم‌ترین عوامل پیشران در نظام جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور محسوب می‌شوند. این یافته بیانگر آن است که موفقیت در جذب سرمایه‌گذاری بیش از آنکه صرفاً به حجم منابع مالی وابسته باشد، متأثر از کیفیت زیرساخت‌های نهادی، فناورانه و زنجیره‌های ارزش است.

نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های لوو و خو (۲۰۱۸) همسو است. آنان نشان دادند که توسعه زیرساخت‌های فیزیکی و دیجیتال نقش مهمی در ارتقای جایگاه کشورها در زنجیره‌های ارزش و افزایش جذابیت سرمایه‌گذاری ایفا می‌کند. همچنین یافته‌های این مطالعه با نتایج کیانگ، لیو و استینبرگن (۲۰۲۱) مطابقت دارد که بر نقش زیرساخت، فناوری و ظرفیت‌های تولیدی در جذب سرمایه‌گذاری و ارتقای مشارکت کشورها در زنجیره‌های ارزش جهانی تأکید کرده‌اند.

شناسایی دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین و فناوری‌های نسل چهارم صنعتی به‌عنوان عوامل پیشران اصلی، با نتایج پژوهش وانگ و همکاران (۲۰۱۷) و شجاعی و همکاران (۱۴۰۳) نیز سازگار است. این مطالعات نشان می‌دهند که تحول دیجیتال، هوش مصنوعی و فناوری‌های نوین با کاهش هزینه‌های مبادله، افزایش بهره‌وری و ارتقای شفافیت اقتصادی می‌توانند زمینه مناسبی برای جذب سرمایه‌گذاری مولد فراهم آورند.

همچنین، نتایج پژوهش نشان داد که ثبات نهادی و اقتصادی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری است. این یافته با نتایج اندرویک (۲۰۰۵)، فتحی (۱۳۹۲)، شاه‌آبادی و همکاران (۱۴۰۱) و اسماعیلی‌راد و همکاران (۱۳۹۹) همخوانی دارد. این مطالعات بیان می‌کنند که ثبات سیاسی، شفافیت قوانین، کیفیت نهادهای اقتصادی و کاهش ناطمینانی از مهم‌ترین پیش‌نیازهای جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی هستند. با توجه به شرایط اقتصاد ایران و وجود محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها و نوسانات اقتصادی، اهمیت این عامل بیش از پیش آشکار می‌شود.

همچنین، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که توسعه ظرفیت‌های داخلی به‌عنوان یک متغیر دوجبهی، هم از عوامل پیشران تأثیر می‌پذیرد و هم بر سایر متغیرها اثرگذار است. این نتیجه با یافته‌های احمد و همکاران (۲۰۱۵)، قربانی و شوال‌پور (۱۳۹۴) همسو است که بر اهمیت توسعه ظرفیت‌های بومی، افزایش ارزش افزوده داخلی و تقویت پیوندهای تولیدی در ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادی تأکید دارند.

نوآوری پژوهش حاضر در آن است که برخلاف بسیاری از مطالعات پیشین که عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری یا توسعه زنجیره‌های ارزش را به‌صورت مستقل بررسی کرده‌اند، این پژوهش با بهره‌گیری هم‌زمان از روش دلفی فازی و تحلیل ساختاری میک‌مک، شبکه روابط متقابل میان عوامل را شناسایی و میزان اثرگذاری و اثرپذیری آنها را تعیین کرده است. همچنین، پژوهش حاضر با تمرکز بر شرایط

اقتصاد ایران و چهارچوب اقتصاد مقاومتی، اولویت‌های سیاستی مشخصی برای هدایت سرمایه‌گذاری تولیدمحور ارائه می‌دهد.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که تقویت زنجیره‌های ارزش، توسعه زیرساخت‌های فناورانه و لجستیکی، ارتقای ثبات نهادی و سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های داخلی، مهم‌ترین الزامات جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران هستند. تحقق این الزامات می‌تواند ضمن افزایش بهره‌وری و رقابت‌پذیری، زمینه تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی، کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و افزایش تاب‌آوری اقتصادی کشور را فراهم کند. براساس نتایج حاصل از پژوهش و با توجه به عوامل پیشران شناسایی شده، مجموعه‌ای از پیشنهاد‌های سیاستی برای بهبود شرایط جذب سرمایه‌گذاری تولیدمحور در اقتصاد ایران ارائه می‌شود.

توصیه‌های سیاستی

برای تبدیل یافته‌های پژوهش به اقدام عملی، توصیه‌های سیاستی به شرح زیر اولویت‌بندی شده‌اند:
اولویت‌های کوتاه‌مدت (۱ تا ۲ سال):

- تقویت ثبات نهادی و شفاف‌سازی قوانین و مقررات سرمایه‌گذاری برای کاهش نااطمینانی؛
- بهبود سریع زیرساخت‌های لجستیک و حمل‌ونقل در مناطق هدف تولید؛
- اولویت‌های میان‌مدت (۳ تا ۵ سال):

- اجرای برنامه جامع دیجیتالی‌سازی زنجیره تأمین و استقرار فناوری‌های نسل چهارم صنعتی؛
- توسعه خوشه‌های صنعتی و تقویت پیوند میان بنگاه‌های کوچک، متوسط و بزرگ.

نقش بازیگران کلیدی:

دولت: تدوین مشوق‌های هدفمند مالیاتی و اعتباری، کاهش بوروکراسی و هدایت سرمایه‌ها به سمت تولید؛

بخش خصوصی: مشارکت فعال در خوشه‌های صنعتی و سرمایه‌گذاری در فناوری و نوآوری؛
نهاد‌های مالی و بانکی: توسعه ابزارهای تأمین مالی خطرپذیر و تسهیل اعتبارات تولیدی با ریسک

پایین.

این توصیه‌ها بر آن است که با تمرکز بر عوامل پیشران، چرخه‌ای خودتقویت‌کننده میان زنجیره‌های ارزش قوی، جذب سرمایه‌گذاری و تاب‌آوری اقتصادی ایجاد شود.

محدودیت‌ها و پیشنهادات آتی

این پژوهش مانند سایر مطالعات مبتنی بر نظر خبرگان، دارای محدودیت‌هایی است. مهم‌ترین محدودیت، وابستگی نتایج به نظرات نمونه‌ای از خبرگان است که ممکن است با افزایش حجم نمونه یا استفاده از روش‌های کمی مکمل، تعمیم‌پذیری نتایج بیشتر شود. همچنین، پژوهش حاضر فاقد آزمون‌های اقتصادسنجی پویا و تحلیل‌های طولی است و بیشتر بر روابط ساختاری تمرکز دارد.

پیشنهادهای برای پژوهش‌های آینده:

- ترکیب روش میک‌مک با مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) یا تحلیل‌های اقتصادسنجی برای اعتبارسنجی بیشتر نتایج؛
- بررسی اثرات سناریوهای مختلف (مانند تشدید تحریم‌ها، تغییرات ارزی یا شوک‌های جهانی) بر عوامل شناسایی شده؛
- انجام پژوهش در سطح بخشی (صنعت، کشاورزی، انرژی، معدن) برای ارائه توصیه‌های دقیق‌تر؛
- سنجش کمی تاب‌آوری زنجیره ارزش و جهت‌دهی سرمایه‌گذاری با استفاده از شاخص‌های آماری.

References

- Ahmed, V., Suleri, A. Q., & Javed, A. (2015). Strengthening South Asia value chain: Prospects and challenges. *South Asia Economic Journal*, 16(2_suppl), 55S-74S. <https://doi.org/10.1177/1391561415594900>
- Ambos, B., Brandl, K., Perri, A., Scalera, V. G., & Van Assche, A. (2021). The nature of innovation in global value chains. *Journal of World Business*, 56(4), 101221. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2021.101221>
- Antràs, P., & De Gortari, A. (2020). On the geography of global value chains. *Econometrica*, 88(4), 1553-1598. <https://doi.org/10.3982/ECTA15362>
- Arcade, J., Godet, M., Meunier, F., & Roubelat, F. (1999). Structural analysis with the MICMAC method and actors' strategy with MACTOR method. In *Futures Research Methodology* (pp. 1-69). American Council for the United Nations University.
- Āvandeh, M. A., Tabrīziyān, B., & Tīmūriyān, M. (2023). "Designing a Model for Determining Factors Affecting the Attraction of Foreign Direct Investment with an Emphasis on Green Marketing in the Energy Sector." *Iranian Energy Economics Research Journal*, 11(44), 11-39. [In Persian]
- Bihishtī, M. B., & Zālī, N. (2011). "Identifying Key Factors of Regional Development Using a Planning Approach by Scenario-Making: A Case Study of East Azerbaijan Province." *Journal of Planning and Management of Space*, 1, 41-63. [In Persian]
- Cattaneo, O., Gereffi, G., Miroudot, S., & Taglioni, D. (2013). *Joining, upgrading and being competitive in global value chains: A strategic framework*. World Bank Policy Research Working Paper No. 6406.
- Chen, J. (2020). An extensional MICMAC method to identify the key factors. *Academic Journal of Business & Management*, 2, 75-81. <https://doi.org/10.25236/AJBM.2020.020508>
- Criscuolo, C., & Timmis, J. (2017). The relationship between global value chains and productivity. *International Productivity Monitor*, 32, 61-83.
- Dānishvar, M., Ḥājī-Āqā Rizvānī, S. H., & Ālish Lankarānī, M. (2023). "Identifying and Modeling the Factors Affecting Tax Behavior." *Tax Research Journal*, 30(104), 125-148. [In Persian]
- Dūdāngī, M. (2016). "Factors Affecting the Attraction of Domestic and Foreign Investment in Iran." *Economic Growth and Development Research*, 6(23), 131-147. [In Persian]

- Enderwick, P. (2005). Attracting “desirable” FDI: Theory and evidence. *Transnational Corporations*, 14(2), 93-119.
- Fathī, A. (2013). “The Position of Improving the Business Environment in Attracting Foreign Investment.” *Economic Journal*, 13(3), 5-20. [In Persian]
- Gereffi, G., Humphrey, J., Kaplinsky, R., & Sturgeon, T. J. (2001). Introduction: Globalisation, value chains and development. *IDS Bulletin*, 32(3), 1-8.
- Godet, M., & Durance, P. (2011). *Strategic Foresight*. UNESCO Publishing.
- Gordon, T. J. (1994). Trend impact analysis. In *Futures Research Methodology*. AC/UNU Millennium Project.
- Habibi, A., Jahantigh, F. F., & Sarafrazi, A. (2015). Fuzzy Delphi technique for forecasting and screening items. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, 5(2), 130-143.
- Helmsing, A. H. J., & Vellema, S. (2011). *Value Chains, Social Inclusion and Economic Development*. Routledge.
- Humphrey, J. (2004). Upgrading in global value chains. *SSRN Electronic Journal*. SSRN 908214.
- Ismā'īlī-Rād, A., Zāri' Shahnī, M. M., & Hātīfī Majūmīrd, M. (2020). “Investigating the Power of Legal Institutions on Capital Flight and Attraction of Foreign Direct Investment.” *Quarterly Journal of Fiscal and Economic Policies*, 7(28), 7-33. [In Persian]
- Johnson, R. C. (2018). Measuring global value chains. *Annual Review of Economics*, 10(1), 207-236. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080217-053600>
- Khān-Zādeh, M., Dāvūdī, P., Samsāmī, H., & Murīdī Farīmānī, F. (1402/2023). “Identifying Production Chains in Iran’s Domestic Environment and Examining the Performance of Iran’s Foreign Trade in Those Chains.” *Quarterly Journal of Applied Economic Theories*, 10(4), 1-32. [In Persian]
- Kumari, S., Bharti, N., & Tripathy, K. K. (2021). Strengthening agriculture value chain through collectives: Comparative case analysis. *International Journal of Rural Management*, 17(1_suppl), 40S-68S. <https://doi.org/10.1177/0973005221991438>
- Lim, S. H. (2008). How investment promotion affects attracting foreign direct investment: Analytical argument and empirical analyses. *International Business Review*, 17(1), 39-53. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2007.09.001>

- Loewendahl, H. (2001). A framework for investment promotion. *Transnational Corporations*, 10(1), 3-42.
- Luo, X., & Xu, X. (2018). *Infrastructure, value chains, and economic upgrades*. World Bank Policy Research Working Paper No. 8547. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8547>
- Maḥmūdiyān, M. S. (2021). "A Review of Attracting Domestic and Foreign Capital, Considering Iran's Rich Investment Resources and Grounds." *International Conference on Management and Humanities Research in Iran*. [In Persian]
- Qiang, C. Z., Liu, Y., & Steenbergen, V. (2021). *An Investment Perspective on Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank.
- Qurbānī, M., & Shūvalpūr, S. (2015). "Modeling Factors Affecting the Promotion of the Share of Research and Technology Units in the Value Added of Iran's Agricultural Export Products: A Case Study of Saffron and Barberry." *Journal of Saffron Agronomy and Technology*, 3(4), 61-75. [In Persian]
- Sāliḥī, G., Siḥat, S., & Salāmī, S. R. (1399/2020). "Identifying and Prioritizing the Most Influential Factors and Drivers of Economic Growth in Iran." *Islamic Economics Studies*, 13(1), 339-366. [In Persian]
- Shāh-Ābādī, A., Pūrān, R., & Khudādādī, A. (2022). "The Effect of Efficiency and Market Size on Attracting Foreign Direct Investment." *Biannual Journal of Business Strategies*, 28(2), 50-65. [In Persian]
- Shujā'ī, S. H., Ibrāhīmī, M., & Zārī, H. (2024). "Investigating the Effect of Using Artificial Intelligence in Reforming the Macroeconomic Structure of Iran." *Journal of Economics and Business Research*, 15(32), 89-104. [In Persian]
- Snieksa, V., & Zykiene, I. (2015). City attractiveness for investment: Characteristics and underlying factors. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 213, 48-54. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.402>
- Sturgeon, T. J. (2001). How do we define value chains and production networks? *IDS Bulletin*, 32(3), 9-18.
- Taqvī, M., & Riḍā'ī, M. (2010). "The Effect of Factors Other Than Liberalization Policy on Attracting Foreign Direct Investment in Iran's Free Trade-Industrial Zones." *Economic Research Journal*, 10(1), 15-40. [In Persian]

- Thorpe, J. (2018). Procedural justice in value chains through public-private partnerships. *World Development*, 103, 162-175. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.10.004>
- Timmer, M. P., Erumban, A. A., Los, B., Stehrer, R., & De Vries, G. J. (2014). Slicing up global value chains. *Journal of Economic Perspectives*, 28(2), 99-118. <https://doi.org/10.1257/jep.28.2.99>
- UNCTAD. (2013). *Global Value Chains and Development: Investment and Value Added Trade in the Global Economy*. United Nations.
- UNCTAD. (2024). *World Investment Report 2024: Investment Facilitation and Digital Government*. United Nations.
- Wang, Z., Wei, S. J., Yu, X., & Zhu, K. (2017). *Characterizing global value chains: Production length and upstreamness*. NBER Working Paper No. 23261. <https://doi.org/10.3386/w23261>
- World Bank. (2024). *World Development Indicators: Foreign Direct Investment, Net Inflows (% of GDP)*. World Bank Group.